

χέως ἢ γενική ἀναδιοργάνωσις οὐχὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασχῆς, ἀλλὰ τῶν διδασκομένων ἀντικειμένων ἐν τῇ κατωτέρᾳ καὶ μέσῃ ἐκπαιδεύσει, ἀναπτύξῃ τὴν ἐλληνικὴν εὐφυΐαν καὶ προαγάγῃ ταύτην εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ αἰῶνος ἀπαιτούμενον βαθμὸν τελειότητος, διαψευσθησομένου τοῦ Renan, λέγοντος ὅτι «La Grèce à fleuri une fois, mais n' est pas susceptible de refleurir; elle a créé quelque chose d' unique qui ne saurait être renouvelé». Παρὰ τὸ παρὸν θέατρον ἡ μικρὰ κοιλάς τῆς Ἐπιδαυρίας ἐστὶ πλήρης ἐρειπίων. Ἐκεῖ ὑποκρύπτεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν ᾧ ἴσταντο τὸ χρυσελεφάντινον αὐτοῦ ἄγαλμα, ἔργον Θρακυρῆδου Ἀριγνώτου Παρίου. Ἐκεῖ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκημάτων ἐνθα αἰκείται τοῦ ἱεροῦ καθεύδουσιν. Ἐκεῖ τὰ ἐρείπια τοῦ Θόλου, τοῦ λουτροῦ, τοῦ ἵπποδρόμου κτλ. Συνελόντι δ' εἰπεῖν ἡ γενικὴ ἀνασκαφὴ τῆς κοιλάδος ταύτης θέλει εἶσθαι ἐφάμιλλος τῶν ἀνασκαφῶν Ὀλυμπίας καὶ ἀνωτέρᾳ τῆς τῶν Μυκηνῶν, καὶ θέλει παράσχει τόπον ἐπισκέψεως ἀντάξιον τῶν ἐξοδευθησομένων χρημάτων. Ἡ γενικὴ αὕτη ἀνασκαφὴ δεόν νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀφειδῶς πρὸς τιμὴν τοῦ ἔθνους, τῆς ἱστορίας, τῆς ἀρχαιότητος. Παρῆλθεν ἡμίσευ αἰὼν ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον μέρος τῆς προφητείας τοῦ Pouqueville ἐπληρώθη, καὶ les Grecs ont remonté au rang des nations, ὥστε καιρὸς πλέον qu' on retourne ces buttes couvertes des halliers, ἵνα ἐξέλθωσιν εἰς ἐλευθέρον φῶς πρὸς θαυμασμὸν τῶν νεωτέρων τὰ μνημεῖα ἐκεῖνα ouvrages, de ces hommes que les modernes n' égaleront jamais.

Ν. Σολωμός

Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΜΟΥ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΜΑΘΕΙΑΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἐν τῷ Δ' τόμῳ τοῦ Παρνασσοῦ¹ ἐδημοσιεύθησαν «παρκατηρήσεις περὶ τῆς γλωσσομαθείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Παπαγεωργίου ἐπὶ σκοπῷ γραφεῖσθαι ἐπικρίτεως τῆς ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ² δημοσιευθείσης διατριβῆς ἡμῶν «ἡ γλωσσομάθεια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Τὴν διατριβὴν ταύτην ἀνκνούς ὁ κ. Παπαγεωργίου εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν παρκατηρήσεων αὐτοῦ λέγει· «ὅτι τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Παπαζῆ εἶναι ὀρθὸν οὐδεμίᾳ ἀμφισβολία· πλὴν ἀνεξαρτήτως τοῦ συμπεράσματος κοινὰ ἔχει τὰ ἡμαρτημένα ἢ πραγματεία», εἰς ὧν τὴν διόρθωσιν μεταδίδει, ἐπιχειρῶν, λέγει, τοῦτο ὡς φίλος τῆς ἀκριβείας.

Κατὰ πόσον ὅμως ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἢ μάλλον κατὰ πόσον αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ διορθώσῃ προτιθέμενος, εἰς ἀσύγγνωστα περιπίπτει

¹ Ἴδε Παρνασσοῦ Δ', σελ. 849—858.

² Αὐτόθι σελ. 357—381 (πρόλ. σελ. 477—480).

σφάλματα, τοῦτο καταδειχθήσεται ἐκ τῶν ἐπομένων συντομώτατα, διότι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν θέλομεν νὰ ἐκταθῶμεν περισσότερον.

Καὶ δὲ ἐπὶ τὰ πράγματα.

Ὁ κ. Παπαγεωργίου πρῶτον ὑποδείκνυσιν ἡμῖν τὰ μερικὰ πραγματικὰ καὶ ἱστορικὰ ἀμυρτήματα τῆς διατριβῆς, καὶ ἔπειτα μεταβάλλει εἰς τὰ κατὰ τὰς ὀνομασίαις τῶν γλωσσῶν, ὧν ἡμεῖς ὀνομαστικῶς ἀπλῶς μνείαν ποιοῦμεθα ἐν τῇ διατριβῇ ἡμῶν. Καὶ

Α'

Ὡς πρὸς τὰ πρῶτα τὰ μερικὰ ἀμυρτήματα τῆς διατριβῆς ἐπικρίνει ἡμεῖς οὕτω.¹

α') Ὁ κ. Παπαγεωργίου λέγει· «ὁ πειρώμενος νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα διὰ μόνης τῆς Γραφῆς ἢ μᾶλλον τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀποτυγχάνει». Ἀλλ' ὁ κ. Π. ὥφειλε νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι οὐδ' ἡμεῖς τότε τι τοιοῦτον ἐπεχειρήσθημεν, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ διατριβὴ ἡμῶν καταφεύγει πρὸ παντός εἰς τὴν βοήθειαν τῆς ἱστορίας καθ' ὅλου, δι' ἧς κυρίως χωρὶς οὐδεμιᾶς ἄλλης βοηθείας γλωσσολογικῶν συγγραφῶν ἠθελήσαμεν νὰ καταστήσωμεν πιθανὴν τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. Ὁλόκληρος δὲ ἡ διατριβὴ ἡμῶν ἐκείνη οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπλῆ ἐκθεσις παρατηρήσεων, σκέψεων καὶ συμπερασμάτων ἰδιαιτέρων ἱστορικῶν μελετῶν ἡμῶν καὶ οὐδὲν πλεον.² Ἄν δὲ προσηνέγκαμεν ἀποδείξεις καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων τί τοῦτο; Μὴ ἡμάρτομεν ἐνώπιον τοῦ Ὁμοουσίου; Ἐπίτηδες μάλιστα προσελάβομεν μάρτυρα καὶ τὴν Κ. Δ. πρῶτον μὲν διότι τὰ Εὐαγγέλια καθ' ἡμᾶς καθὼς καὶ κατὰ πάντα ἱστορικὸν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν (ὡς καὶ πράγματι εἶναι) καθάρως ἱστορικὰ βιβλία· δεύτερον δὲ διότι καὶ ἡ ἐλαχίστη νύξις ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων διδομένη αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ιδιότητος αὐτῆς, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων, πολλὴν ἐνέχει τὴν σπουδαιότητα.

β') Λέγει ὁ κ. Π. αἱ παραπομπαὶ ἡμῶν ἐκτὸς ἐλιγίστων, αἱ λοιπαὶ ἐδημοσιεύθησαν τόσον κακῶς καὶ λελανθασμένως, ὥστε εἰς οὐδὲν χρησιμεύουσι». Θάμβος καὶ ἀπορία πράγματι καταλαμβάνει ἡμεῖς διὰ τί νὰ ἐκφέρῃ τοιαῦτα ὁ κ. Π.; Νὰ εἰκάσῃ ἄρα γέ τις ὅτι ἐν Παρίσις διατριβῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐν Εὐαγγέλιον, ἐπιγραφόμενον εἰς τῆς Καινῆς Διαθήκης τὰ ἅπαντα· ἔτει 1866. Typis W. Hassel, Coloniae, νὰ ἀνοίξῃ αὐτὸ καὶ νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἅπασαι ἀνεξαιρέτως ἔχουσιν ὁρθότατα; Ἄν ὁμῶς εὕρισκεται τοιοῦτον Εὐαγγέλιον, καὶ ὁ κ. Π. δὲν ἐφρόντισε νὰ παραβάλῃ

¹ Ὁμοίως ἐξ ὁπαμοιβῆς ἐπικρίνει ἐμὲ καὶ τὸν κύριον Λαμπρόλλον· ἐγὼ ὁμῶς ἐνταῦθα δὲν θέλω θίξαι ἄλλα εἰμὴ ὅσα μόνον εἰς ἐμὲ ἀφορῶσιν.

² Πρβλ. τὸ 6' μέρος τῆς διατριβῆς ἡμῶν τὸ καὶ ἐκτενέστερον.

αὐτὸ, τίς πταίει, παρκαλῶ, τὸ Εὐαγγέλιον καὶ αἱ παρκαμποπαὶ ἢ αὐτὸς ὁ ἴδιος;

γ') Παράδοξον λίαν παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Π. ἐν τέλει τῆς § 4 «ὥστε τὸ ζήτημα αὐτὸ περὶ τῆς γλώσσης, ἣν ἐλάλει ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς κακῶς τίθεται». Τοῦτο φαίνεται εἰς ἡμᾶς ὥσταν εἰ ἔλεγεν, ὅτι «δὲν ἔπρεπε νὰ τεθῇ εἰς μέσον τὸ τοιοῦτο ζήτημα· διότι ἐτέθη κακῶς ὡς ἐτέθη». Ἔστω! Ἀλλὰ τότε καὶ αὐτὸς ὁ κ. Π. κακῶς ἔπραξε ν' ἀναμιγῇ εἰς αὐτὸ καὶ νὰ ζητῇ εἴτε καθ' ὅλου, εἴτε κατὰ μέρος τὴν λύσιν αὐτοῦ. Καὶ ζητῶν λοιπὸν νὰ λύσῃ αὐτὸ, δὲν περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν; Ἐν τούτοις πῶς καταντᾷ εἰς τὸ συμπέρασμα ἐκεῖνο; Ἰδοὺ πῶς. «Ἀλλῇ γλώσσῃ, λέγει, ἐχρῆτο ὁ λαὸς, καὶ ἄλλῃ οἱ λόγοι. Ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἦσαν καὶ παρ' αὐτοῦ ὡς καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον δύο γλώσσαι (!) ἢ μᾶλλον πλείότεραι (!), ἐκ τούτου δὲ κακῶς ἐτέθη τὸ ζήτημα περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Χριστοῦ». Ἀ! ὠρσιότατον συμπέρασμα!

δ') Ὡς πρὸς τὰς §§ 5 καὶ 6 ἐν αἷς ὁ κ. Π. θέλει νὰ καταδείξῃ τὰ ἀμικρήματα τοῦ κ. Λαμπρόλλου, ὤφειλε νὰ δώτῃ περισσοτέρην προσοχὴν, καὶ ὅς παρητήρῃ, ὅτι ὅσα ὁ ἴδιος εἶπε καὶ ἀνέφερε περὶ τῆς λέξεως μάλιστα «Ἀκελδαμα» κατ' οὐδὲν τῶν ἡμετέρων σκέψεων διαφέρουσιν.¹ Ὅθεν κάλλιον θὰ ἔπραττεν ἂν ἀπλῶς ἐκεῖ παρέπεμπεν.

ε) Περὶ δὲ τῶν ἐπὶ τοῦ στυριοῦ ἐπιγραφῶν καὶ ἐνταῦθα συμβουλευόμεν πάλιν τῷ κ. Π. νὰ προτέξῃ κάλλιον· τότε πιστεύομεν ὅτι δὲν θὰ εὕρῃ βεβαιωμένα τὰ συμπεράσματα ἡμῶν· μάλιστα ἂν προτέξῃ εἰς τὰ συγκρινόμενα τοῦ Ἰωσήπου χωρία.² Ἡμεῖς τοῦλάχιστον δὲν δυνάμεθα νὰ παρκαδεχώμεν ὅτι ἡ τοῦ κυριάρχου ἔθνους γλῶττα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ὡς πανταχοῦ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους δὲν κατελάμβανεν ἐκάστητε, ὅσκις περὶ ἐπισήμου πράξεως προέκειτο, τὴν πρώτην θέσιν· δευτέρῃ μετ' αὐτὴν ἦρχετο ἡ μᾶλλον ἐν τῇ χώρῃ διαδεδομένη, ὡς καὶ σήμερον ἡμεῖς οἱ ἐν Τουρκίᾳ ζῶντες βλέπομεν τοῦτο ἐπικρατοῦσιν ὡς συνηθισμένον, ἐνθα παρὰ πάντας τὰς ἄλλας γλώσσας εἰς δημοσίαις πράξεις (καὶ δημοσίαις πράξεις ἐθεωρεῖτο καὶ ἡ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ κατὰ δίκην καὶ θανάτωσιν) πάντοτε προτιμᾶται ἡ Τουρκικὴ, ὅσκις δὲ τι εἰς δύο καὶ περισσοτέραις γλώσσαις δημοσίαις ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως γνωστοποιεῖται, τὴν πρώτην θέσιν κατελαμβάνει ἡ Τουρκικὴ. Πρὸς ἅπασιν δὲ τούτοις ἂν ἀναλογισθώμεν, ὅτι οἱ Εὐαγγελισταί, ὡς πάντοτε, οὕτω καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἐκτιθέμενοι, ἔγραφον ἱστορικῶς ἀληθῆ, καὶ ὅτι θεωροῦνται γενικῶς ὡς πιστοὶ τῶν ἐκεῖ συμβαινόντων ἱστορικοί, ἀφοῦ ἀκριβῶς ἐξετίθησαν ὅτι αὐτοὶ εἶδον ἢ ἤκουσαν ἢ παρ' ἀξιοχρέων μαρτύρων παρέλαβον, δὲν βλέπομεν πῶς ἡ μέθοδος ἡμῶν αὕτη τοῦ σκέπτεσθαι καταντᾷ, ὡς λέγει ὁ κ. Π., ὑπερκριτικὴ· ἡμεῖς φοβούμεθα μὴ

¹ Ἰδ. σελ. 376—7 τοῦ Παρνασσοῦ τοῦ 1880.

² Ἀντὸν. σελ. 363.

αὐτὸς δ' κ. Πικπχεωργίου κατὰ τὴν ὑπερκριτικὴν ἐκείν, ἐνθα ἀποφάσεται ὅτι γνωρίζει «τί εἶχον ἐν νῷ, ἢ τί ἐσκέπτοντο οἱ Εὐαγγελισταὶ τὰ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀρηγοῦμενοι».

5) Μένεται ἡμῶς δ' κ. Πικπχεωργίου διότι τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰωσήπου¹ νόθον οὖσαν μετὰ τῶν περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυριῶν κατητάτσομεν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τῶν γραμμάτων οἱ ἄνθρωποι σήμερον δὲν ἀποδέχονται τὸ χωρίον ὡς γνήσιον, ὑποπτεύουσι δὲ χεῖρα χριστιανικὴν· ἀλλ' ὅμως δ' κ. Π. ὤρειλε νὰ προτέξῃ εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ ἐπιστήμονες οὗτοι οὐδεμίαν ἐν τούτοις ἔχουσι μαρτυρίαν ὑπὲρ τῆς ἀπορρίψεως αὐτοῦ· ἔπρεπε νὰ περικτηρήσῃ, ὅτι οὐδεὶς λόγος οὔτε κριτικὸς οὔτε παλαιογραφικὸς ἢ τῶν χειρογράφων ἀποδείκνυσιν τὸ χωρίον πράγματι νόθον. Μόνον δ' εἰς λόγος ὑπάρχει ὁ τῆς δυσπιστίας τοῦ ὅτι ὁ Ἰωσήπος ἠδύνατο νὰ θεωρῇ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς θαυματουργόν.² Ἀλλ' ὅσους λόγους ἔχουσιν ὑπὲρ ἐκυτῶν οἱ ἀποδοκιμάζοντες τὸ χωρίον ὡς νόθον, τόσους ἀκριβῶς ἔχουσι καὶ οἱ ἀποδέχόμενοι αὐτὸ ὡς γνήσιον ὁμοίως. Διὰ τοῦτο ἂν καὶ προελάβομεν ν' ἀναφέρωμεν αὐτὸ ὡς θεωρούμενον ὑποβολιμαῖον, ἐν τούτοις προελάβομεν αὐτὸ εἰς τὰς περὶ Χριστοῦ μαρτυρίας ἡμῶν. Σήμερον δὲ προστιθέμεθα, τοὺς λόγους τοῦ κ. Π. πικντελῶς ἀποκρούοντες, ὅτι καὶ δυνατὸν λίαν ὑπῆρχεν ὁ Ἰουδαῖος Ἰωσήπος, ὁ φιλαλήθης ἄλλως ἱστορικὸς, νὰ ὀνομάτῃ ἕτερον δῆμοφύλον αὐτοῦ Ἰουδαῖον θαυματουργόν, ἂν τι τοιοῦτον ἀπλῶς ἠκούετο περὶ αὐτοῦ. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ προκαλοῦμεν τὸν κ. Π. νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἡμῶς μίαν ἐρώτησιν. Διὰ τί ὁ Φιλόστρατος μετὰ μεγάλου γράφου ἐνθουσιασμοῦ περὶ Ἀπολλωνίου τοῦ ἐκ Τυκνίου ὀνομαζέει αὐτὸν θαυματουργόν καὶ μάγον καὶ πεπαιδευμένον καὶ λίαν παπειραμένον φιλόσοφον; Διὰ τί ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἐπικνηλημένως ἄνδρα τέκτα καὶ σημεῖν δικπράττοντα³; ὁ ἴδιος δὲ ἐν βιβλίῳ Α' κεφ. 6' τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ λέγων ἀδοκεῖ οὖν μοι μὴ περιδεῖν τὴν τῶν πολλῶν ἄγνοιαν, ἀλλ' ἐξακριβῶσαι τὸν ἄνδρα... τοῖς τε τῆς σοφίας τρόποις, ὑφ' ὧν εὗχασε τοῦ δαμιμόνους τε καὶ θεῖος νομισθῆναι, ἐπίστευσεν ἄρα γε εἰς τὰ γραφόμενα αὐτοῦ, ταῦτα, ἢ ὅχι; Ἄν θέλῃ ὁ κ. Π. ἄς μοι ἀποκριθῇ. Ἐκεῖνο, ὅπερ ἐνδιαφέρει ἡμῶς εἶναι τὸ ἐξῆς· Ἀρὰ γε ἦτο πολὺ ἀμικθέστερος τοῦ Ἰωσήπου ὁ Φιλόστρατος, ὥστε νὰ πιστεύῃ καὶ νὰ γράφῃ τοιαῦτα; Τοιοῦτόν τι νὰ εἰπωμεν δὲν δύναμεθα. Καὶ τίς οἶδεν ἂν ἐπίστευσεν αὐτὰ ἢ μή. Καὶ ὅμως,

1 Ἰδ. Ἀρχ. βιβλ. III, γ' 3. τῆς ἐκδ. τοῦ Carl. Ernst. Richter. 1876. Ἐνταῦθα λέγεται «γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς σοφὸς ἀνὴρ εἶγε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή· ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητὴς, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἰδουαίων καὶ ἀληθῶς δεχομένων· καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους, πολλοὺς δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπηγάγετα».

2 Σφάλλεται ὁ κ. Π. νομίζων ὅτι ἡ φράσις τοῦ Ἰωσήπου σημαίνει τὸν Θεόν· σημαίνει ἀπλῶς τὸν υπερίανθρωπα ἔργα ἐκτελοῦντα, θαύματα=θαυματουργόν.

3 Ἰδ. Φιλοστράτου εἰς τὸν Ἀπολλωνίου Τυκνίου βίον βιβλ. Α' κεφ. 6' καὶ ΔΘ' καὶ βιβλ. Δ', Γ' κτλ.

ἔγραψεν αὐτὰ διότι οὕτως ἤκουεν, οὕτως ἐμάνθανε περὶ τοῦ Ἀπολλωνίου. Ἄφ' οὗ δὲ ὁ Φιλόστρατος ἔγραψε τοιαῦτα, διὰ τί νὰ μὴ γράψῃ καὶ ὁ Ἰώσηπος περὶ τοῦ Χριστοῦ, ἂν πράγματι ἐτέλει θύματα καὶ αἶν παρὰ δόξων ἔργων ποιητής;» Καὶ τί θυμὸς ἂν τὸ αὐτὸ συνέβῃ καὶ εἰς τὸν Ἰώσηπον;—Ἄν ὅμως ὁ κ. Π. ἔχει ἄλλους λόγους πειστικωτέρους, ὅτι τὸ χωρίον εἶναι πράγματι νόθον, περικυκλοῦμεν νὰ μᾶς ὑποδείξῃ αὐτούς.¹

Τώρα μεταβαίνομεν εἰς τὸ

Β'

τὸ καὶ σπουδαιότατον τῆς ἐπικρίσεως αὐτοῦ μέρος.

Ἐνταῦθα ὁ κ. Π. προοιμιολόγῳ λέγει τὰ ἑξῆς. «Τὸ σπουδαιότατον τῶν ἀμνημονίων τοῦ κ. Λαμπρόλλου καὶ Παπκζῆ εἶναι ὅτι ἀμφότεροι ποιοῦνται σύγχυσιν τόσον φοβεράν τῶν γλωσσῶν Ἑβραϊκῆς, Ἀρχαϊκῆς, Ἀσσυριακῆς, Συροχαλδαϊκῆς . . . ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἐπικνέφερον τὴν σύγχυσιν ἐκείνην τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ . . . Ἡ τοιαύτη σύγχυσις μαρτυρεῖ *ἐλλειψίαν ἀκριβῶν γνώσεων τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ιστορίας τῶν Σημιτικῶν φυλῶν*. . . Ἡ ἄγνοια αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον, ὥφειλεν ὅμως ν' ἀποτρέψῃ συζητήσιν ἐπὶ θέματος, οὗ ἡ φύσις ἀπικτεῖ παρὰ τοῦ συζητούντος γνῶσιν τῆς Σημιτικῆς φιλολογίας οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν προόδων αὐτῆς αἰτίνας ἀπὸ ὀλίγων χρόνων εἰς τηλικαῦται, ὥστε ἀνέτρεψαν ἄρδην πεπαλαιωμένας ιδέας καὶ ἐσφαλμένα συστήματα. Ἡ τῶν γλωσσῶν τούτων σύγχυσις ἔδωκεν ἡμῖν ἰδίως τὸ ἐνδόσιμον νὰ χυράζωμεν τὰς παρατηρήσεις ταύτας».

Ὡς βλέπει τις τὰ πράγματα τώρα κατήντησαν σπουδαιότερα καὶ τόσον, ὥστε ὅπως λυθῇ τὸ ζήτημα, εἶναι χρεῖα εἰδικῶν ἀνδρῶν, εἰδημόνων τοῦ Σημιτισμοῦ ἐν γένει. Καὶ ὡς τοιοῦτος θέλει, φαίνεται, διὰ τῶν «παρατηρήσεων» αὐτοῦ νὰ μᾶς παρουσιασθῇ ὁ κ. Π. Ἀλλὰ κατὰ πόσον ἐπετύχομεν ἀνδρὸς εἰς τοῦτο καταλλήλου θέλει καταδειχθῇ τρυφώτατα ἐκ τῶν ἐπομένων.²

Ἡμεῖς, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέγομεν, ἀναλαμβάνοντες νὰ ἐκθέσωμεν τότε τὰς ὀλίγας ιδέας ἡμῶν ἐν τῷ Παρνασσῷ οὔτε σημειολόγους εἶχομεν ὑπ'

¹ Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὰ μερικὰ ἀμαρτήματα, ὅπερ ὁ κ. Π. ἐνόμιζεν ὅτι ἀνεῦρεν ἐν τῇ διατριβῇ ἡμῶν. Πᾶς ἕκαστος βλέπει, ὅτι θέλων νὰ παραστῇ εἰς μέσον αὐτόκλητος διορθωτής, περιέπεσαν ὁ ἴδιος εἰς τόσα σφάλματα, ὅσα ἀκριβῶς ἠθέλησε ν' ἀπρωῶσθαι εἰς ἡμᾶς.

² Ἐν ἀρχῇ ὁ κ. Π. μέμφεται ἡμᾶς ἐχ γένει διὰ τὰς ὀνομασίας τῶν γλωσσῶν. Ἀλλ' αὐταὶ προέρχονται ἀπλοῦστα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, ὅπερ ὁμιλεῖ τὴν γλῶσσαν ταύτην, π. χ. Φοινικὴ ἐννοεῖται ἡ τῶν Φοινίκων, Ἑβραϊκὴ τῶν Ἑβραίων, Συριακὴ τῶν Σύρων κτλ. Διαφέρει βεβαίως τὸ τί ἐστὶ γλῶσσα Φοινικικὴ, τί Ἀραμαϊκὴ, τί Συριακὴ, τί Ἑβραϊκὴ κτλ. Τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν σχέση. Ὅθεν ὅπως διάφορον παρουσιάζεται τὸ ζήτημα ὅπερ ἀνέλαβεν ὁ κ. Π. ἅμα δὲ καὶ κακῶς τόσον νὰ διεξαγάγῃ ἐπεχείρησεν.

ὄφει οὔτε σημειτικὰ συγγράμματα· ἀπλῶς εἶχονεν ἐξυγᾶγει ἀμέσως ἐκ τῆς ἱστορίας τὰς σκέψεις ἡμῶν ἐκείνας καὶ τὰς εἰδήσεις. Τώρα ὁμως συν-
νεβουλεύθημεν τοιαῦτα, ὅχι ὅπως συμπληρώσωμεν τὰ τότε δημοσιευθέντα
(διότι τὰ σήμερον ἐνταῦθα λεγόμενα οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσηιν πρὸς ἐκεῖνα)
ἀλλὰ διότι ἐπέριποιλα εὑρομεν τὰ σφάλματα εἰς τὴν ἐξαπέλιδον ἐπικρίσιν
τοῦ κ. Π. Ἡμεῖς πράγματι οὔτε γλωσσολόγοι εἴμεθα, οὔτε τὸν Σημιτο-
λόγον ἐπαγγελλόμεθα· τὸ ἀνομολογοῦμεν· ἂν ὁμως δ κ. Π. φαντάζεται
ὅτι πολὺ ἀκριβὲς ἢ καὶ μᾶλλον πωλήσῃ σημειτισμὸν, ἀπατάται, διότι ἡμεῖς ται-
οῦτον δὲν ἀγορεύομεν, καὶ μάλιστα ὅταν ᾔνῃ τὸσον πεπαλαιωμένος. Διότι
μὲ ὅλας τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἐλλείψεις ἡμῶν, βλέπομεν ὅτι ὁ κ. Π., ὁ
θέλων καὶ μᾶλλον παρουσιασθῆ ὡς Σημιτολόγος, ὅχι μόνον ἔχει πλείστα ἐν
ταῖς παρατηρήσεσιν αὐτοῦ τὰ ἐπιλήψιμα, ἀντλῶν ἐκ συγγραμμάτων οὐχ ὅπως
νέων, ἀλλὰ προσέτι καὶ τινὰ σφάλματα ἀσυγχώρητα.

Τοιαῦτα εἶναι :

α'.) Ὁ κ. Π. ἀναφέρει ἐν σελ. 855 ὅτι οἱ Χαλδαῖοι εἶναι Ἀριοι. Ἐνῶ
δὲ πρότερον εἶπεν ὅτι καὶ τοῦ εἶδους τούτου ἐπιστημονικαὶ πρόσδοι ἀπὸ
ἐλλείπων χρόνων εἰσὶ τηλικαῦται, ὥστε ἀνέτρεψαν ἄρδην τὰ πεπαλαιωμένα
συστήματα· αὐτὸς δ ἴδιος ἀναφέρει τὴν περὶ κατὰγωγῆς τῶν Χαλδαίων
εἰδήσιν αὐτοῦ, ἀντιγράφων αὐτὴν ἐκ πεπαλαιωμένων ἢ τοῦλάχιστον ὅχι
ἐκ τῶν νεωτάτων συγγραμμάτων.¹ Ὁ κ. Π. ὄφειλε βεβχίως ὡς νεώτερος αὐτὸς
να παρακολουθήσῃ τὰς ἐρεῖνας τῶν μετὰ τὸν Ρενᾶν συγγραψάντων καὶ
εἰδικῶς περὶ τῆς Χαλδαϊκῆς ἀσχοληθέντων. Ἐπὶ Ρενᾶν αἱ τοιαῦται μελέ-
ται ἦσαν ἀκόμη πολὺ ὀπίσω, ἂν μὴ εἰς τὴν νηπιακὴν αὐτῶν ἡλικίαν,²
τώρα ὁμως πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ νεώτατοι συγγραφεῖς καὶ αἱ νεώτεροι
ἐρευναι τρυφῶς ἀπέδειξαν ὅτι Χαλδαῖοι δὲν εἶναι λαὸς Ἀρίας φυλῆς, ἀλλὰ
καταγωγῆς Τουρανικῆς, εἶναι λαὸς Τουράτιος, ὡς δὲ ἡ γλῶσσα, οὕτω καὶ
ἡ θρησκεία αὐτῶν εἶναι Τουρανία· ὁμοίως τὰ ἔθνη καὶ ἔθνη καὶ αἱ παρα-
δόσεις αὐτῶν ἐν γένει εἰσὶ Τουρκικαί, καὶ μάλιστα ἄνευ ἐπιμιξίας ξένων
στοιχείων ἄλλοεθνῶν. Περὶ τούτων περιληπτικώτατα ἀναφέρει ἐν βιβλ.
B' κεφ. δ' σελ. 131—168 τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ὁ Μασπερώ.³ Ὁ δὲ πολυμα-
θὴς φιλέλλην Γαλῶτης Φραγκίσκος Λενορμᾶν ἐδημοσίευσεν συγγράμματα
λίαν ἐκτενῆ, ἐν οἷς διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν Τουρκικῶν διαλέκτων, θρη-
σκευτικῶν δοξασιῶν καὶ ἱερῶν παραδόσεων καὶ νόμων καταδείκνυσιν τὴν
ἀλήθειαν τῶν λεγομένων. Τοιαῦτα συγγράμματα εἶναι 1) *La langue pri-*
mitive de la Chaldée et les idiomes Touraniens. Paris 1874.—2) *La magie*
chez les Chaldéens.—3) *La divination chez les Chaldéens.* Ἐκ τῶν συγγραμμάτων

1 "Id. Histoire générale et système comparé des langues Semitiques τοῦ Ernest Renan
ἐξ οὗ ὄφειλεν ὁ κ. Π. καὶ μὴ λαμβάνη τυφλῶς ὡς ἐντελῶς ἀληθῆ πάσαν εἰδήσιν.

2 Ὅτι τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις ἐδημοσίευσεν τὸ σύγγραμμα τοῦ Ρενᾶν, ἦν τὸ ἔτος 1855.

3 Histoire ancienne des peuples de l'Orient par. G. Maspero. Paris, 1875.

τούτων καταφαίνεται ὅτι ὄχι πλέον ὁμοιότης, ἀλλὰ πλήρης ταυτότης ἐπικρατεῖ ἐν πάσι, τοῖς μύθοις, ταῖς παρὰδόσεσι, τοῖς ἥθεσι καὶ ἐθίμοις καὶ τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἱστορίᾳ τῶν Τουρκνίων καὶ τῶν Χαλδαίων.¹ Ἐκ τούτων βλέπει πᾶς ἕκαστος, ὅτι ὁ κ. Π. ἐν ᾧ κατακυμαρτυρεῖ ἡμῶν ἑλλειψιν ἀκριβῶν γνώσεων τῆς ἱστορίας τῶν σημιτικῶν φυλῶν, αὐτὸς ὁ ἴδιος παρουσιάζεται τῆς κατηγορίας ταύτης ἄξιος, ὡς ἀμαρτάνων περὶ τὰ γενικώτατα. Ἀλλὰ·

β') Ὁ κ. Π. θέλων νὰ ἐξελέγξῃ ἡμᾶς, καὶ πάλιν ἐξελέγχεται ὁ ἴδιος. Διότι πᾶν ὅσα ἐξέθηκεν, ἐν ᾧ οὐδεμίαν πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν ἔχουσι σχέσιν,² εἰπὶ καθαρῶς γλωσσολογικῇ εἰδήσει, ἃς δύναται τις κάλλιον καὶ κατὰ λέξιν ὀρθῶς νὰ διδάχθῃ ἐκ παντὸς συγγράμματος, περὶ γλωσσολογίας ἢ ἱστορίας Σημιτικῆς παρὰκυμαρτυρομένου· διότι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τὸ μὲν συμπύλημα ἀώρων ἔτι γνώσεων, τὸ δὲ μετάφρασις ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος συγγράμματος τοῦ Πενᾶν. Οὕτω π. χ. ἡ πρώτη § τῆς σελ. 855 τοῦ Παρνασσοῦ εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ Πενᾶν βιβλ. Β', κεφ. 6', σελ. 196 ἐκδ. Ε'. Ομοίως ἀπὸ τῆς σελ. 181 τοῦ Πενᾶν λαμβάνει πλεῖστα καθὼς καὶ ἀπὸ τῆς α' σημειώσεως τῆς σελ. 182. Ομοίως τὴν δευτέραν § τῆς αὐτῆς σελίδος 855 ἔχει ἀντιγράψῃ ὁ κ. Π. ἀπὸ τοῦ Πενᾶν σελ. 215.³ Ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ § βλέπομεν ν' ἀναφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Πενᾶν χωρὶς νὰ παρὰπέμπῃ ἀκριβῶς ποῦ· ἂν λοιπὸν ὁ κ. Π. ἀναφέρει ἐνταῦθα γενικῶς τὸν συγγραφέα, χωρὶς οὐδαμοῦ τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ ν' ἀναφέρῃ τὸ ποῦν τοῦ συγγράμματος ἐννοεῖ, καὶ ποῦ τοῦ συγγράμματος, διὰτὶ μέμφεται ἡμᾶς, ὅτι ἐμνημονεύσαμεν ἐπίσης οὕτω γενικῶς τὸν Winer καὶ ὑποπτεύει μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἀνέγνωμεν αὐτόν; Ἡμεῖς δὲν θέλομεν νὰ ᾤμεν τόσον δύσπιστοι, ἔσον ὁ κ. Π. πιστεύομεν ὅτι ἀνέγνω τοῦ Πενᾶν τὰ ἅπαντα, ἂν καὶ οὗτος ἔχει δημοσιεύει πλέον ἢ δωδεκάδα διην ὀγκωδεστάτων συγγραμμάτων.

Ὁ κ. Π. ἐνόμισε φαίνεται ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὐ μόνον θὰ δεῖχθῃ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἄριστος σημιτολόγος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἄριστα θὰ ἀνεσκεύαζεν ἡμᾶς, ἂν μετὰ γλωττίζων ἀντέγραφεν τινὰς λέξεις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ καὶ παρὰπομπὰς, ὡς ἔπραξεν εἰς τὰς ἀνω ὑποδειχθείσας καὶ πολυλαχοῦ ἀλλοχοῦ τῆς ἐξασελίδου αὐτοῦ ἐπικρίσεως.⁴

1 Ἄν καὶ γνωρίζομεν ἄλλως ὅτι οἱ Τουρκνοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὡς καὶ οἱ τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Ἰρὰν ὑπέκρυψιν ποτε εἰς τὰς προσβολὰς τῶν Ἀρίων καὶ τῶν Σημιτῶν ὡς ἀναφέρει τούτο αὐτὸς ὁ Maspero ἱδ. σελ. 237—8. Ἐπίσης γνωστὸν ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐτελείτο ἡ ὑποταγὴ αὕτη οἱ Σημίται ἀπέραισιν οὐ μόνον τὴν Συρίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Εὐφράτου τὰς ὀχθὰς, πρὸς δὲ καὶ τινὰς παρὰ τὸν Εὐφράτον καὶ τὸ Αἰγαῖον χώρας. ἱδ. αὐτόθι.

2 Κακίστη καὶ ὅλως ἀκατάλληλος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή τῆς ἐπικρίσεως τοῦ κ. Π. ὥςδε νὰ ἔγῃ οὕτοι· Παρατηρήσεις τινες ἐπὶ τῶν σημιτικῶν γλωσσῶν, καὶ τῶν γλωσσῶν τῆς Παλαιστίνης· οὐχὶ δὲ ὡς ἔχει.

3 Πρὸς τὴν δευτέραν § τῆς σελ. 856 τοῦ Παρνασσοῦ κατὰ λέξιν μετάφρασιν οὕτω ἐκ τῆς σελ. 229 τοῦ ἀνωτέρου ἀναφερομένου βιβλίου τοῦ Πενᾶν.

4 Μετὰ ταῦτα πάντα θαυμάζομεν ὅντως πῶς ἀπετόλμησε νὰ εἴπῃ που (σελ. 853) «νοεῖται ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα πλήρη ἱστορίαν τῆς Ἑβραϊκῆς φιλολογίας».

γ) Συμπεριλαμβανόμεναι πρὸς τούτοις τινὰ σφάλματα ὅχι ἀπὸ τῶν παρρησιολογῶν τοῦ κ. Π. ἀπλῶς ὅπως καταδειχθῶσιν ἔτι μᾶλλον αἱ ἐλλείψεις τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων. Οὕτω π. χ. 1) πολλάκις καὶ ἐπικνελημένως λέγει ὅτι τοῦτο μὲν εἶναι ζήτημα ὅχι εὐλύτον (σ. 853) ἐκεῖνο δυσδιάλυτον (σ. 856) ἐκεῖνο δύσκολον (κῦτόθι) τὸ ἄλλο τέλος δυσκολώτατον. Τί δεικνύουσιν αἱ φράσαι αὗται καὶ συχνὰί πυκναὶ ἀβεβαιότητες ἕκαστος μόνος δύναται νὰ συμπεράνῃ. 2). Ὁ κ. Π. ἀναφέρει τοῦ Ἰωσήπου τὸ χωρίον (ἀρχ. Κ.) ἐνθα λέγεται «τὴν δὲ περὶ τὴν προφορὰν ἀκρίβειαν πάτριος ἐκώλυσε συνήθεια, συμπεριφέρει ὥδε· «ὅταν λοιπὸν ὁ ἑλληνιστὴς Ἰώσηπος ὁ ἑλληνιστὶ συγγραφεὺς δὲν ἠδύνατο καλῶς νὰ προφέρῃ τὰ ἑλληνικά, δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὅποιον θὰ ἦτο ἡ ἑλληνομαθεὶς τῶν λοιπῶν κοινῶν ἐμοφύλων του». Τὸ συμπεράσμα, ὅτι αὐτὸς ὁ Ρέναν ἀναφέρει, παρ' οὗ ὁ κ. Π. παρέλαβεν αὐτὸ, εἶναι ὀρθόν· καὶ ἐν τούτοις προστιθέμεθα ὅτι ὁ κ. Π. κακῶς ἐνόησε τὸ χωρίον τοῦ Ἰωσήπου, ἢ τοῦλάχιστον ὅχι ἐντελῶς ὀρθῶς. Διότι ὁ Ἰουδαῖος ἱστορικὸς λέγει ἀπλῶς, ὅτι δὲν ἠδύνατο κατ' ἀκρίβειαν (=ἐντελῶς καλῶ) νὰ προφέρῃ τοῦτ' ἐστὶν εὕρισκέ τις τινὰ ξενισμὸν εἰς τὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης προφορὰν αὐτοῦ. Ἡ περίστασις αὕτη ἀναμνηστικὴ ἡμῶς ἀνέκδοτόν τι εἰς τὸν πολυμαθέστατον Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν, ἂν μὴ ἀπκτῇ ἡμῶς ἡ μνήμη, ἀναφερόμενον. Λέγεται ὅτι διατρίβων ποτὲ ἐν Βερολίνῳ κατὰ τινὰ ἐπίσημον ἡμέραν ἐπαρουσιάσθη καὶ αὐτὸς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας. Ἀφοῦ ἐπὶ τινὰ ὥραν συνδιελέχθησαν, ὁ σοφὸς βασιλεὺς θαυμάσας τὴν περὶ τὰ γερμανικὰ γλωσσολογία τοῦ Εὐγενίου ἐπῆνεσεν αὐτὸν ἐκθύμως, ὅτι ἄριστα τόσον ἐγνώριζε τὴν γερμανικὴν. Τότε ὁ Εὐγένιος λέγεται ὅτι ἀπεκρίθη· «βασιλεῦ, ναί, εἶναι ἀληθές· ὅτι γνωρίζω μόνον εἴκοσι γράμματα Γερμανικά· ἂν ἐπομένως διατρίψω ἔτι ἐνταῦθα καὶ σπουδάσω τὴν γλῶσσαν θέλω συμπληρώσει πολλὰς ἀκόμῃ ἐλλείψεις μου». Ἐκ τούτων αἰσθάνεται τις, ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες ἀκρίβειαν λέγοντες ἐννοοῦσι τὴν κατ' ἀνθρώπον δυνατὴν τελειότητα. Διότι τί ἄλλο δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ Εὐγενίου, ἂν οὗ ὁ μέγας Φρειδερίκος ἐθαύμαζε τὴν γερμανικὴν αὐτοῦ γλωσσολογίαν, καὶ τί περὶ τῆς ἑλληνομαθείας τοῦ Ἰωσήπου, ἂν οὗ ὁ Ἰουδαῖος οὗτος δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ γράψῃ ἄριστα, ὥς ἔγραψεν, ἢ ἑλληνιστί; καὶ ἀφοῦ ἐγνώριζε τόσον τὴν ἑλληνικὴν, ὅσον οὐδεὶς τῶν σήμερον ζώντων Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιστῶν. 3) ὁ κ. Π. ἐν σελ. 857 τοῦ Παργασσοῦ ἀναφέρει τὰ ἑξῆς· «καὶ αὕτη ἡ Κύπρος ἔσχεν ἀκμαζόντα ἐν μέσῳ αὐτῆς τὸν Σημιτισμὸν ἐπὶ πολλοὺς χρόνους. Μέχρι τῶν

Τοῦτο βέβαια θὰ ἦτο περιττὸν ὅλως, ἀφοῦ ὑπάρχουσι συγγράμματα τοιαῦτα ὑπὸ ἀθηναικῶν ἐπιστημόνων συντεταγμένα, ἅτινα εἰς ἀνθρώπους γνωρίζοντας δύο καὶ τρεῖς γλώσσας Ἑβραϊκὰς (καὶ τοιοῦτοι ὀφείλουσι νὰ ᾔναι οἱ περὶ τὰ Σημιτικὰ καταγινόμενοι) εἶναι βέβαια εὐπρόσβια. Ἐνθ', ἂν ὁ κ. Π. ἀνελάμβανέν τι τοιοῦτον ἔργον ὁ ἡμέτερος Παραξ, ἂν τις κρίνῃ ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ κ. Π. ὅτι ὠνόμαζε τὸ ἔργον τοῦτο ἀπλούστατα ἐν factum facere ὧ. *Lettres inédites de A. Cornay à M. Rochette Paris 1877 σελ. 182.*

χρόνων τοῦ Ἀντωνίου αὐτοκράτορος ἐχαράσσοντο νομίσματα μὲ φοινικιᾶς ἐπιγραφάς. Ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Κύπρῳ ἡ Συριακὴ ἔμεινε γλῶσσα μεγάλης κατοίκων τάξεως μέχρι αὐτοῦ τοῦ μεσσιάνου». Ἄν καὶ ὁ Ρενᾶν αὐτὸς πρῶτος εἶπε ταῦτα, πάλιν ὀφείλομεν νὰ μὴ παραδεχθῶμεν αὐτὰ ὡς ἀληθῆ καὶ τελείως ὀρθὰ· ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν Κύπρον ἔχομεν ν' ἀντεῖπώμεν τὰ ἑξῆς· «Ἄν εὐρίσκονται ἐκεῖ νομίσματα μὲ φοινικιᾶς ἐπιγραφάς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίου, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὑπερίσχυον ἐκεῖ οἱ Φοίνικες, οὐδὲ ὅτι ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἦν ἐκεῖ ἡ Σημιτικὴ. Παραλείποντες νὰ εἰπώμεν, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ὁ Ρενᾶν ἐδημοσίευσεν τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ, αἱ Κυπριακὴ μελέται καὶ ἔρευναι ἰδίως περὶ τὴν γλῶσσαν τῆς μεγάλης νήσου ἦσαν ἐν νηπιακῇ ὕλῃ καταστάσει ἢ παντελῶς μάλιστα ἠγνοοῦντο· παραλείποντες νὰ εἰπώμεν ὅτι ἐξ ὅτου ἐταξείδευσεν ἐκεῖ ὁ Γερμανὸς Sigismund καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ λαμπρὸν περὶ Κύπρου σύγγραμμά του,¹ κατεδείχθη καὶ τῶν Κυπρίων ἡ γλῶσσα διάλεκτος ἀπλῶς τῆς ἐλληνικῆς ὑπάρχουσα, καὶ πολλὰ κατὰ τὴν χώραν εὐρήματα μάλιστα ἀρχαιολογικὰ τότε μόνον ὀρθῶς ἠρμηνεύθησαν· παραλείποντες νὰ εἰπώμεν, ὅτι μόνον σήμερον δύναται τις νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ πιθανότητος περὶ Κύπρου ἐν γένει, λέγομεν ἀπλῶς ὅτι, καθὼς ἀκριβῶς δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἐν Συρίᾳ ἦν ποτε κατὰ τὴν Ῥωμαϊκρασίᾳ ἡ Ῥωμαϊκὴ, διότι δῆθεν εὗρηνται κατὰ χώραν ἐκεῖ ἐπιγραφαὶ καὶ νομίσματα Ῥωμαϊκὰ (ἂν καὶ ταῦτά εἰσιν ὅχι ὀλίγα), ὡς δὲν δύναται τις ἀκριβῶς νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ ποτε γλῶσσα ἐπεκράτει ἐν Ἑλλάδι διότι ἐνταῦθα εὐρίσκονται καὶ νῦν ἔτι ἐπιγραφαὶ καὶ νομίσματα Ῥωμαϊκὰ, οὕτω δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Φοινίκων ἦν λίαν διαδεδομένη ἐν Κύπρῳ, διότι εὗρηνται ἐκεῖ τινὰ νομίσματα μὲ φοινικιᾶς ἐπιγραφάς. Ταῦτα πάντα προέρχονται ἀπλῶς ἐξ ἀποικιῶν ἐκεῖ ποτε ἐγκατασταθεισῶν. Πράγματι δὲ εὗρέθησαν καὶ ἐν Συρίᾳ (καὶ νῦν ἔτι εὐρίσκονται τῇδε κάκεῖσε) πολλὰ Ῥωμαϊκὰ ἐπιγραφὰ, καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσης κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ὑπῆρξε πάντοτε, ὡς αὐτὸς ὁ Ρενᾶν λέγει ἐν σελ. 301, οὐδαμινῇ. Προστίθῃσι δ' ἐξακολουθῶν τὰ ἑξῆς· «Εἶναι τοῦτο γενικῶς παραδεδεγμένον καὶ γνωστὸν, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ κατὰκτησις δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστρέψῃ τὴν χρῆσιν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης εἰς οὐδὲν ἀπολύτως μέρος ὅπου εὗρεν αὐτὴν ἐγκατεστημένην.² Καὶ ἐνῶ ἐν τῇ δύσει ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀκωλύτως διεδίδετο, μόλις ἠδυνήθη αὕτη νὰ φθάσῃ εἰς τὰ μέσα αὐτῆς τῆς Ἰταλίας, ὅπου ἐλληνικὰ ὑπῆρχόν ἀποικίαι. Ὅμοίως ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ ἐλληνικὴ εἶχε λίαν βαθεῖας τὰς ῥίζας, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποσπασθῇ ὑπὸ δυνάμεως, ἥς τὸ κέντρον εὐρί-

¹ Ἐκτὸς αὐτοῦ ἔχομεν περὶ Κύπρου καὶ τὸ γνωστὸν σύγγραμμα τοῦ Michel Bréal, καὶ δὴ τὸ τοῦ Löher.

² Ἰδ. καὶ Κ. Παπαρηγόπουλου Ἱστ. Ἑλλήν. 20νους, τόμ. Β' σελ. 327 καὶ ἑξ.

σκετο ἐν δύσει». Καὶ μετὰ ταύτας τὰς τοσοῦτο περαδεδογμένας λέξεις καὶ προγνώστους ιδέας περὶ τῆς φύσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης,¹ μεθ' ὅσα ὁ γνωστὸς καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου Droysen ἐγραψε περὶ τοῦ σταθεροῦ καὶ μονίμου τῆς ἐλληνικῆς καὶ ἐν τῇ τῶν ξένων ἐθνῶν κατακτήσει αὐτῆς ἔτι, ὁ κ. Παπαγεωργίου πάλιν τολμᾷ νὰ μᾶς ἐκριζώσῃ τὸν ἐλληνισμόν καὶ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, ἀπὸ χώρας οἷα ἡ Κύπρος, ἣτις τοσοῦτον ὑπῆρξε ἐλληνικὴ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς ἱστορίας, ὅσον ὀλίγισται ἐλληνικαὶ χῶραι τῆς ἑξῶ Ἑλλάδος. Καὶ ἐν ᾧ ἐκ τινων λέξεων τοῦ Ἰουδηνάλη,² τολμᾷ νὰ εἴπῃ περὶ τῶν Συρίων, ὅτι ὅπου δῆποτε εἰς ξένην χώραν μετέδκινον, τόσον ἦσαν πιστῶς εἰς τὰ πάτρια προσκεκολλημένοι, ὥστε συμμετέφερον ἐκεῖ καὶ γλῶσσαν καὶ ἥθη, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς ἐλληνικῆς, ὅχι μόνον δὲν λέγει τι τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτὴν, ἐν Κύπρῳ τοῦλάχιστον, ἐνδίδουσάν εἰς τὸν σημιτισμὸν καὶ ὑποχωροῦσαν. Νομίζει, φαίνεται, ὁ κ. Π. ὅτι ἡ Συριακὴ γλῶσσα ἔχει μᾶλλον τῆς ἐλληνικῆς τὸ πνεῦμα κατακτητικόν; Ἀλλὰ δὲν βλέπει τοῦλάχιστον τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου; Διότι τῶρα πλέον ἡ Συριακὴ γλῶσσα παντελῶς ἐξηλείφθη, καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἱστορίας, ἐν ᾧ ἡ ἐλληνικὴ ζῇ καὶ βασιλεύει καὶ θὰ ζῇ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. «Οἷον 4) οὔτε τὸ ἐξῆς τοῦ κ. Π. συμπέρασμα δύναται γενικῶς νὰ ἔχῃ ὀρθῶς, ὅτι δηλ. «δὲν ἐνεδοκτίσθησαν πάντα ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ». Ὁμοίως ἀμαρτωλὴ καὶ ἡ ἐξῆς σκέψις τοῦ κ. Παπαγεωργίου «ἐσφαλμένως τινὲς εἰκάζουσιν, ὅτι ἐκ τῆς διαδόσεως τοῦ ἐλληνισμοῦ κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ὠμίλει καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν Παλαιστίνῃ ἐλληνιστί». Διότι ἂν τις σκέπτεται οὕτω, βεβαίως σφαλερὰ ἤθελεν εἶναι καὶ ἡ ἐξῆς παράλληλος ἐκείνης ἐκ τῶν παρόντων λαμβανομένη σκέψις. Ἀποτεινόμενοι πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει συμπολίτην ἡμῶν ἐντίμον κ. Γ. Βαφειάδην μέλος τῆς συντάξεως τῆς ἐφημερίδος «Νεολόγου» λέγομεν

— Νομίζω ὅτι γνωρίζετε τὴν Ὀθωμανικὴν.

— Πόθεν, παρακαλῶ κ. Παπαζῆ, τὸ γνωρίζετε;

— Ὁ λόγος, κ. Βαφειάδη, εἶναι ἀπλούστατος· διότι γνωρίζω ὅτι διατρίβετε ἤδη ὑπὲρ τὰ 20 ἔτη ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἐν ᾗ πλεῖστα μὲν γλῶσσαι ὁμιλοῦνται, ἀλλ' ἡ Ὀθωμανικὴ εἶναι μᾶλλον διαδεδομένη τῶν λοιπῶν.

— Μάλιστα, ἔχετε δίκαιον!

Οὕτω πιστεύω ὅτι θὰ μοὶ ὁμολογήσῃ καὶ ὁ κ. Παπαγεωργίου ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῆς ἀπκντήσεώς μου ταύτης ἔχω δίκαιον, ἂν θελήσῃ νὰ κρίνῃ περὶ τῶν πραγμάτων ἀμερολήπτως.³

Ἐν Χίῳ τῇ 21^ῃ Φεβρουαρίου 1881.

Κ. Α. Παπαζῆς δ. φ.

¹ Ἰδ. Παπαρηγοπούλου τόμ. Β' σελ. 173—177.

² Sat. III, 62.

³ Ἐν μόνον ἀμάρτημα ὁμολογοῦμαι καὶ ἡμεῖς, ὅπερ σημειώσας διορθώσατο ὁ κ. Π. με-